

Ferkó

Jóval több mint egy évtized telt el úgy, hogy éppenséggel össze is barátkozhattunk volna: Ferkó, Gyuri bácsi imádott fogadott fia, meg jómagam, 1962–1963 után Lukács legszűkebb tanítványi körének egyik tagja. De semmi nem történt. S bizonyára nem a több mint húsz év korkülönbség okán. Ferkó gyermeki lelke korkülönbséget nem ismert. Amikor már egyike lettem legközelebbi barátainak, soha nem éreztem, hogy korával járó bölcsességét éreztetni akarná velem – Ferkó, az egyik legokosabb ember, akivel valaha is találkoztam, minden volt, csak éppenséggel bölcs nem, gyermeki kedélye lehetlenné tette, hogy elbölcsüljön, hogy felülről, kívülről, distanciával tekintsen világra, emberekre – de magam sem éreztem, hogy öregebb lenne nálam. Nem, biztos nem a korkülönbség akadályozta a barátság kialakulását. Ha nagynéha összejöttünk, én ájult tisztelettel néztem erre a háromujjú

emberre. Tudtam légertörténetét, a forradalom után már szabad volt róla beszélnie. Bizonyára vagy Feri, vagy Ági mesélte nekem, semmiképpen sem ő maga vagy Gyuri bácsi. Már barátságunk idején is csak abban az önmagával szembeni distanciált stílusban beszélt a légerről, ami annyira ellentétes volt a világhoz és az emberekhez fűződő szenvedélyes viszonyával. *Hogy neki mekkora szerencséje volt, hogy lefagytak az ujjai. Így irodai munkára osztották be, ezért nem halt éhen: aki fizikai munkát végzett, az nem élhette túl a Gulagot azzal a napi fejadaggal. Az ujjai meg egyáltalán nem hiányoznak neki. Így, ujjatlanul is ügyesebb bárkinél, akit ismer. Ebből is látható: a kézügyességnek mindenhez van köze, csak éppen a kézhez nem. Egyetlen feladat van csak, amit nem tud megoldani: föl-emelni egy síkon fekvő pénzdarabot.* Azt, hogy miért fagytak le az ujjai, soha nem említette. Szégyellte talán, hogy meg akart futamodni az „élet” elől? Megeshet. A gyávaságot egyszerűen nem állhatta. Én ájult tisztelettel néztem rá, ő meg bizonyára imádott mostohaapja tanítványának kijáró tisztelettel ugyan, de egyszerűen nem vett észre. Ferkó, azt hiszem, valahogy gyanakodott a tanítványokra, az egy Ferit kivéve nem nagyon igyekezett közel kerülni hozzájuk, bizonyára Ferivel is az volt a helyzet, hogy ő kezdeményezte a barátságot. Azt hiszem, azzal, hogy igazán segített, amikor Ferkó bajban volt. Amire igazából csakis Feri volt képes. Ferkó ugyanis nem nagyon szerette a teoretikusokat: untatták. Szürke minden teória – zöld az élet aranyfája? Nem, szó sem volt ilyesmiről. Imádta a teóriát, jöllehet igazából akkor csillant fél a szeme, ha valamilyen technikai problémát kellett megoldania. Mérnöki diplomája volt, világeletemben mérnökként szeretett volna dolgozni, aztán mégis közgazdász lett belőle. Nagyszerű közgazdász, a nálamnál úgy egy-két évtizeddel fiatalabb, kreatív agyú közgazdászok szinte mind az ő tanítványának vallják magukat. Szerette hát a teóriát, lenyűgöző volt a teoretikus fantáziája, csakhogy meg volt győződve ró-

la: a jó teóriát éppen a fantázia, a képzeleterő szüli, nem pedig a sok olvasás. Pontosabban: mindig azt mondogatta, hogy minden ellenkező híreszteléssel szemben ő igenis nagyon sokat olvas, csak hogy nem annyira könyveket, a könyvek tekintetében ugyancsak válogatós volt, hanem statisztikákat. *Ha a gazdaságot akarom megérteni, akkor azt kell megértenem, mit, hogyan termelünk, fogyasztunk, nem pedig azt, hogyan néz ki a gazdaság – mások fejében.* S Ferkó igazán így gondolta, nemcsak lusta volt olvasni – néha ugyanis ilyeneket is mondogatott –, hanem fölöslegesnek, sőt, megzavarónak érezte, hogy könyvek százain rágja át magát. Ahogy azt is fölöslegesnek érezte, hogy könyveket termeljen. Hogy egyáltalán megírt, ha jól megy, három remek könyvet, az csak annak volt köszönhető, hogy csak ezzel tudta kiérdemelni mostohaapja elismerését.

Hogyan csodálhatta mindezek után Lukácsot, akihez mint filozófushoz lehet így vagy úgy viszonyulni, de tagadni, hogy teóriája inkább könyv-, mintsem életszagú volt, nehezen lehetne? Mert Ferkó nemcsak imádta őt, csodálta is.

Csak hogy Ferkó Lukácsban nem a filozófust látta. Ha azt látta volna, nem mondogatta volna mindig, szinte dicsekedve, hogy bizony ő alig-alig olvasott valamit Gyuri bácsitól. Számára Lukács nem a könyvek embereként volt vonzó, hanem mint Lukács, az elbeszélő és a dialóguspartner. Mondjam, hogy a szokratikus Lukács? Nem hangzik ez nagyon furcsán? Ahogy Lukács beszélt a világról, az csöppet sem hasonlított arra, ahogyan akár fiatal korában, akár idősebben írt róla. Ahogy Lukács beszélt, ahogy elbeszélte-leírt, ahogy elemzett, az valahogy mindig megvilágító, bevilágító volt. Ezt a Lukácsot csodálta Ferkó, s talán ez a Lukács hozott össze bennünket. Halála után.

Én úgy emlékszem, hogy Lukács temetése után történt, s szimbolikusan egészen biztosan akkor, ha talán tényleg így nem is igaz: leültünk Ferkóval egy kávéra a Greshamben. S miért, miért nem, elkezdett beszélni Gyuri bácsihoz való viszonyáról, arról, milyen mérhetetlenül fontos volt neki, hogy a Lukács-házban őt is valamely tudományág megújítójaként ismerjék el, ne pedig csak amolyan technikusként, aki azzal a kétségkívül isten áldotta képességgel rendelkezik, hogy meg tud tölteni egy töltőtollat, vagy ki tudja nyitni az ajtót akkor is, ha – nincs bezárva. Szeretettel iróniával mesélte, hogy egy vasárnap reggel Gyuri bácsi kétségbeesve telefonált:

– *Ferkó, csak te tudsz segíteni rajtam. Nem tudok kimenni a lakásból, nem nyílik a zár.* Ferkó azonnal magához vette szerszámaid, taxiba ült, az úton számba vette a lehetőségeket, majd Lukács lakásának ajtaja elé érve – lenyomta a kilincset, és belépett az előszobába, ahol a topogó és elképedt Gyuri bácsit találta.

– *Hogy tudtál bejönni?*

– *Lenyomtam a kilincset. Idejövet ugyanis fölmértem az összes lehetőséget, s azt tekintetem az első számú lehetőségnek, hogy azért nem tudod kinyitni a zárat, mert Piri néni, amikor elment, elfelejtette bezárni az ajtót.*

Ferkó technikai zsenije, azt hiszem, mindenekelőtt abban állott, hogy képes volt fölmérni a gyakorlati lehetőségeket. Kinek jut eszébe, hogy a zár azért nem nyílik, mert nincsen bezárva? S ki tartja számon a gyakorlati lehetőségek között, hogy Lukács György ezt nagyon is képes nem észrevenni?

Meg vagyok róla győződve: Ferkónak csak azért volt fontos, hogy teoretikus tehetsége is elismertesség, mert ez az elismerés valamiképpen feltétele volt emberi elismertetésének is. Ha jól emlékszem, azon a Greshambéli beszélgetésen a szemérmes Jánossy ezt ki is mondta nekem. Mindenesetre éreztette. Vajon mivel érdemeltem ki a bizalmát? Látta, érezte talán, hogy Lukács, e furcsa ember iránti szeretetem és hálám cseppet sem rendül meg azáltal, hogy Lukács György, a marxista filozófus közömbössé, sőt, bizonyos értelemben elfogadhatatlanná kezd válni a számomra? Nem tudom.

Aztán Ferkó lassan azt is látni kezdte, hogy „szakmánk” különbözősége ellenére, van valami közös a gondolkodásunkban. Hogy én is mindenekelőtt... – de hát most nem rólam

van szó. Igen-igen közeli barátok lettünk. Hetente többször találkoztunk – közel laktunk egymáshoz –, nagy szellemi izgalom rejtett beszélgetéseinkben, melyek során megbeszél-
tük, mint gondolkodunk, hogyan látjuk a világban zajló folyamatokat. Az eredeti felhal-
mozásról szóló könyvét kéziratban olvastam – nem tudom, bármi is stimmel-e abból, amit
benne végiggondolt, de számomra akkor sem ez volt a fontos. Ferkó gondolkodásának
termékeny eredetisége faszcinált, ahogy már előzőleg a trendvonal-könyvben is, melyet
még jóval barátságunk születése előtt tanulmányoztam, s amelynek segítségével sikerült
megértenem valamit, ami nélkül nem tudtam volna tető alá hozni a faszizmus-könyvemet.

Soha nem gondoltam volna, hogy bármi baj lehet ezzel a barátsággal. Aztán ... aztán
mégis kezdett valami megrömlani. Hogy Ferkó egyre ingerlékenyebbé vált, az bizonyára
betegségével függött össze, és én igyekeztem ezt nem észrevenni. Amikor egyszer
dühöngve elszaladt tőlem, mert azt mondtam: Merem remélni, a lakásunkkal szemben
fekvő lebontott ház helyén nem épül majd tízemeletes palota, mire ő valami szabályokra
hivatkozott, én pedig erre a hivatalnokok korrupszájával válaszoltam – nagyon is szégyell-
tem magam. Minek bosszantom ilyen marhaságokkal? Csakhogy ingerlékenységének,
akár betegségével, akár egyre előrehaladottabb korával magyarázom is, volt valami hatá-
rozott iránya. Úgy tűnt, mintha kezdett volna elviselhetetlenné válni a számára, ahogyan a
magyar értelmiség, s szívében valamiféle fájdalommal vette észre, közöttük én magam is,
búcsút mond mindannak, amiben valaha hitt: marxizmusnak, szocializmusnak.

Persze Ferkó szívből utálta a rendszert. Hogy látott-e belőle valamifajta pozitív kiutat,
azt nem tudom. Mindaddig, amíg nem hittünk a Szovjetunió összeomlásának lehetőségében
– márpedig ki hitt ebben? –, Ferkóval nemigen lehetett ilyesmiről beszélni. Abba akart
mindig belelátni, ami van, vágyálmokat nem kergetett. Miért nem örült hát a csődhelyzet-
nek? Mert persze azt, hogy közeleg a csőd, pontosan tudta. Csak találgathatok. Egyrészt
bizonyára pragmatikus okokból. A kikerülhetetlen gazdasági összeomlás legfeljebb káros
eredményezhet, a rendszer összeomlását nem. Az oroszok nem fogják földni, amit egyszer
megcsináltak, s amit megszereztek maguknak. De azért alapjában véve valami másról volt
szó. A lelke mélyén Ferkó mintha ragaszkodott volna... Mihez is? Nem, dehogyis a mar-
xizmushoz, az soha nem érdekelte, ő nem világnézetekben gondolkodott. De nem is a szo-
cializmushoz. A szocializmus diszfunkcionális, hogyan is lehetne hozzá ragaszkodni! Mély
meggyőződése, hogy nem a Gulagot megjárt kommunisták szokásos történetével állunk
szemben: Én majd megmutatom nekik, hogy hűségesebb vagyok az eszméhez, mint ők!
Egyrészt hol voltak már ezek az „ők”? Másrészt Ferkótól mi sem állt távolabb, mint az
eszméhez való hűség bornírt gondolata. Nem. Ferkó *egy emberhez akart hű maradni: Luk-
ácshoz*. Ez talán akkor derengett fel bennem először, mikor megnéztem Kovács András
Lukácsról szóló, sokrészes interjúfilmjének Ferkóval készült darabját. Ferkó mindenképpen
meg akarta magyarázni Lukács harmincas évekbeli magatartását. Ami aztán legalábbis azt
a látszatot keltette, mintha ő maga is úgy gondolná, hogy az idő tájt egy szocialista meg-
győződésű ember számára nem volt más kiút, mint kiállni Sztálin politikája mellett. Ferkó
nem habozott igazat adni Lukácsnak abban, hogy a harmincas években egy szocialista meg-
győződésű ember számára nem volt más kiút, mint kiállni Sztálin politikája mellett.

Aztán már jóval a rendszerváltás után közölte, nem áll többé szóba velem; hallotta,
hogy már én is lesztaálinistázom Gyuri bácsit. Kétségbe voltam esve. Tudtam, Ferkó hiá-
nyozni fog, még ha az utóbbi időben egyre ritkultak is és egyre nehezebbekké váltak is az
együttlétek. Másrészt mindenképpen szerettem volna bebizonyítani neki, hogy én azt
„nem úgy gondoltam”, hanem amúgy. Úgy, ahogy ő. Hogy ugyanis kiállt Sztálin politiká-
ja mellett. Meg hogy olyanokat mondott – mindenki tudja –, hogy a legrosszabb szocializ-
mus is ... Amit én persze utólag sem tudtam helyeselni. De nem is ez a lényeges. A baj a
gondolkodás függetlenségének tudatos fölázódása valami magasabb cél érdekében.
Elküldtem neki valamennyi, az utóbbi időben íródott Lukács-esszém. Semmi válasz.

Vajon nem értette, hogy én nem Gyuri bácsit támadom, hogy én Gyuri bácsit, az embert szeretem, hogy én Gyuri bácsinak hálás vagyok, akkor is, amikor egy attitűd mélyen problematikus voltát elemzem éppen egyik legjelesebb képviselőjének gondolkodásán keresztül? Vagy nagyon is értette? S nagyon nem tudott egyetérteni vele? Nem tudom.

Életének utolsó néhány évében nem ismertem már Ferkót. Minthogy azonban barátsága rendkívül fontos volt a számomra, máig sem akarok, nem tudok egy kézlegyintéssel elmenni radikális nemtetszése mellett. Szeretném átélni tudni az ő igazságát is.

Vajda Mihály